

De economische crisis in wisselend perspectief

THEO VAN DE KLUNDERT, Emeritus hoogleraar aan de Universiteit van Tilburg

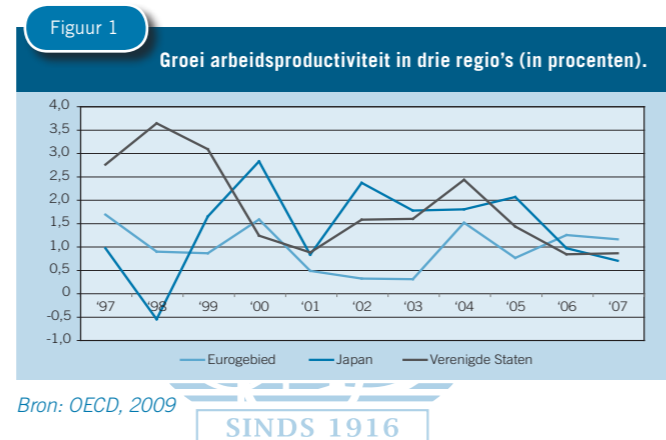
Het zijn verwarrende tijden. De huidige crisis kwam onverwachts, ook voor economen, en er waren al zo veel problemen. De groei van de arbeidsproductiviteit wil niet vlotten en de voorzieningen van de verzorgingsstaat gaan knellen. De vraag is of de economische recessie de oplossing van deze structurele vraagstukken vergemakkelijkt. De reeds gevleugelde uitspraak "don't waste a crisis" duidt hierop, maar de situatie is complex.

Voor beleid is een voldoende draagvlak nodig, maar dat is er niet als de crisis verweg lijkt. Als je mensen in Nederland spreekt, blijkt dat de economische inzinking de eigen leefwereld niet of nauwelijks raakt. De lonen blijven op peil, vermogensverliezen zijn zonder mokken geaccepteerd, de toename van de werkloosheid gaat niet zo snel als andere ontwikkelingen, en eigenlijk waren de winsten ook te mooi om waar te zijn. Kortom, er ontbreekt bij de burger een gevoel van urgentie en dat maakt het voor beleidsmakers moeilijk om pijnlijke maatregelen door te voeren. Onder dergelijke omstandigheden is het verleidelijk de ernst van de problematiek te overdrijven. Volgens sommige commentatoren zit het kabinet op deze toer. Voor alle partijen blijft het echter giswerk. De ontwikkeling is zo bijzonder dat voorspellingen over het verloop van de *outputgap* op korte en middellange termijn meer met koffiedik-kijken dan met wetenschap te maken hebben.

Over één ding is iedereen het wel eens. Het bankwezen moet aan banden worden gelegd; regulering is het devies. Omdat banken de bui al zien hangen, grijpen ze naar het middel van zelfregulering, maar dat zal de geloofwaardigheid niet herstellen want het wantrouwen zit te diep. We stuiten hierbij wel op een fundamentele paradox. Om iets tegen de banken te kunnen ondernemen is kennelijk een ernstige crisis nodig, maar tegelijkertijd willen we zo'n crisis vermijden door banken financieel te steunen en de kredietverlening te borgen. De banken zijn te groot om ze te laten omvallen, maar dat betekent dat de machtsverhoudingen niet echt veranderen. Kan er onder deze omstandigheden sprake zijn van een effectieve regulering? Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz heeft er weinig vertrouwen in. In een artikel met de suggestieve titel *America's socialism for the rich* (Stiglitz, 2009) pleit hij voor een opsplitsing van banken, maar vreest tegelijkertijd dat de politieke macht van banken verandering in de weg staat. Wat voor Amerika geldt, hoeft niet op te gaan in Europa. Daar staat tegenover dat de internationale vervlechting van het bankwezen de mogelijkheid van regulering op regionaal niveau beperkt.

Voorspellen is, zoals gezegd, moeilijk. Maar de huidige crisis nodigt wel uit om terug te kijken op de gebeurtenissen in het verleden; dit is niet zo moeilijk, al zijn met name de cijfers met betrekking tot de jaren vóór de Eerste Wereldoorlog schaars. Met enige regelmaat verschijnen er beschouwingen, gewijd aan de grote depressie van de jaren dertig, maar de geschiedenis herhaalt zich over een langere periode als we de blik op Amerika richten. Kevin Phillips laat in zijn boek *Wealth and democracy* (2002) zien dat in de VS perioden met regulering en deregulering elkaar

afwisselen. Als motor van de dynamiek fungeert de technologische ontwikkeling. Om een winstgevend introductie van nieuwe producten en technieken mogelijk te maken moeten barrières worden geslecht. De accumulatie van vermogen geeft, in de terminologie van Daron Acemoglu, *de facto* politieke macht. Er komt dan een zichzelf versterkend proces op gang dat kenmerken van een plutocratie vertoont. Zo was het in de *Gilded Age* (1865–1895), de *Roaring Twenties* (1920–1930) en ook in het *Supercapitalism*, een term waarmee Robert Reich, minister onder president Bill Clinton en tegenwoordig verbonden aan de Universiteit van Californië in Berkeley, de periode van 1980 tot 2008 typeert. Ongebreidelde accumulatie leidt tot scheefgroei in inkomen en vermogen, maar er is een crisis nodig om fundamentele veranderingen te bewerkstelligen. Zo was het in de jaren na 1890, in de jaren dertig van de vorige eeuw en ook nu weer. Vervolgens kunnen de ontsparingen van het kapitalisme ongedaan worden gemaakt. Het democratisch gehalte van de samenleving wordt versterkt, de voorziening in publieke goederen krijgt meer aandacht en de inkomensverdeling wordt gelijkmatiger. Natuurlijk herhaalt de geschiedenis zich niet letterlijk maar de inherente spanning tussen kapitalisme en democratie staat model voor een zekere wetmatigheid. De *New Deal* van president Franklin Roosevelt werkte door in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Oligopolies en vakbonden vonden elkaar in de afstemming van tegengestelde belangen. De economie groeide naar behoren en de personele inkomensverdeling onderging weinig verandering. Veel mooier kon het niet, wat voor Reich aanleiding is om te stellen: "Er werd iets tot stand gebracht dat in de buurt kwam van het algemeen belang." Economische zekerheid, sociale gelijkheid, gemeenschap, het milieu en fatsoen stonden daarbij centraal. Problemen ontstonden er pas toen de technologische vooruitgang stagneerde. De *productivity slowdown* vanaf 1975 leverde niet alleen veel stof tot discussie maar noopte tot ingrijpende maatregelen. Deregulering werd het devies onder president Ronald Reagan en de uiteindelijke gevolgen zijn bekend. De bestrijding van de huidige crisis wordt door president Barack Obama grootscheeps aangepakt. Er is veel geld gefourneerd voor infrastructuur, sociale zekerheid en een

groene economie. De tijd lijkt rijp voor een nieuw en meer sociaal stelsel van gezondheidszorg. John Roemer van de Yale-universiteit is bijzonder optimistisch. "Changing the social ethos is the key" (Roemer, 2009), luidt zijn boodschap. Als alle mensen meer risico lopen, is het in het belang van iedereen om sociale verzekeringen te implementeren, zo stelt hij. Maar daarmee zijn we terug bij de eerder gesignaleerde paradox. Als de crisis snel wordt verholpen, ebt de steun voor sociale hervormingen even snel weg. Er treedt nog een complicatie op, maar daarover later meer.

Als we terugkeren naar de situatie in Europa en in het bijzonder die in Nederland moeten we constateren dat de beoogde hervormingen van een ander karakter zijn dan in de VS. In plaats van het bevorderen van sociaal beleid lijken asociale maatregelen de boventoon te voeren. Er moet worden bezuinigd op zorg, onderwijs en veiligheid. Arbeidsvoorwaarden en pensioenen staan onder druk. De crisis moet ook in Europa worden bestreden, maar de structurele problemen zijn van een andere aard dan in de VS. De verzorgingsstaat is een Europese uitvinding en er is aan deze zijde van de Atlantische Oceaan een groter draagvlak voor herverdeling. In hun boek *Fighting poverty in the US and Europe* (2004) laten de Harvard-economen Alberto Alesina en Edward Glaeser zien hoe dit gekomen is. Als gevolg van de politieke instabiliteit na de Eerste Wereldoorlog kregen socialistische partijen en vakbonden in Europa voet aan de grond. Politieke stelsels werden hervormd en proportionele vertegenwoordiging hield in dat naar minderheden moest worden geluisterd. In de VS gebeurde dat niet, en bovendien belemmerde de rassentegenstelling de sociale hervormingen. Van solidariteit met de arme, vaak zwarte bevolking, was er geen sprake.

De verzorgingsstaat in Europa is uit zijn voegen gegroeid. De erosie van normen heeft oneigenlijk gebruik van de voorzieningen in de hand gewerkt. De solidariteit met de minder-geprivilegieerden neemt af, mede omdat ook in de Europese landen etnische tegenstellingen de kop opsteken. En de vergrijzing maakt de situatie nog ernstiger. De bestaande instituties op de arbeidsmarkt remmen het aanbod van arbeid af en veroorzaken structurele werkloosheid. Dit verscherpt de verdelingsproblematiek.

Maar het gaat niet alleen om verdeling. De inflexibiliteit van werknemers heeft mogelijk gevolgen voor de economische groei, waardoor er minder te verdelen valt. Dat er in dit opzicht iets mis lijkt, wordt gestaafd door te wijzen op het verschil in de groei van de arbeidsproductiviteit tussen de VS en de EU-15. Sinds 1995 ligt de structurele stijging van de arbeidsproductiviteit in de VS duidelijk boven die in Europa. Empirisch onderzoek naar het verband tussen instituties op de arbeidsmarkt en productiviteitsontwikkeling wordt bemoeilijkt door metingsproblemen en beschikbaarheid van data. Ton van Schaik en Theo van de Klundert vinden toch een significant negatief effect voor de mate van ontslagbescherming (Van Schaik en Van de Klundert, 2008). Maar ook al is het verband tussen flexibiliteit op de arbeidsmarkt en technologische ontwikkeling moeilijk te traceren, implausibel lijkt het niet. Zo ver

zo goed, maar dan komt de OESO met verrassende cijfers. Zoals blijkt uit figuur 1 is er sinds 2004 sprake van een *convergence to the bottom*. De groei van de arbeidsproductiviteit in de VS daalt naar het lage niveau in de eurozone. Japan deelt in de malaise, zoals het plaatje laat zien. Let wel, het gaat hier om een ontwikkeling van vóór de huidige crisis. Wat er precies aan de hand is, weet niemand, maar het beeld wordt bevestigd door de beschikbare cijfers voor de *multi-factor productivity growth*, die een betere indicator voor de technologische ontwikkeling vormen dan cijfers voor de groei van de arbeidsproductiviteit. De OESO belooft snel met aanvullend cijfermateriaal te komen. In afwachting hiervan zijn enkele opmerkingen op hun plaats.

De reële sector van de economie in VS heeft niet enkel te lijden onder de gevolgen van de financiële crisis. Het heeft er de schijn van dat een nieuwe *productivity slowdown* is ingezet, wat een extra hypotheek legt op de *Green New Deal* van president Obama. De redding van General Motors en andere reuzen op lemen voeten draagt weinig bij tot herstel van het groeipotentieel. Deregulering lijkt niet aan de orde.

Voor Nederland is de trage groei van de arbeidsproductiviteit in Europees verband oud nieuws. Verrassend is wel dat de instituties op de arbeidsmarkt minder gewicht in de schaal lijken te leggen. In ieder geval is het zo dat een verwijzing naar de superioriteit van het Amerikaanse groeipatroon niet langer opgaat. De *productivity slowdown* blijft niettemin zorgelijk. In de wereldeconomie moet je mee kunnen doen en daarom verdient technologiebeleid prioriteit. Stimulering van onderzoek en ontwikkeling helpt een beetje, en intensieve scholing wat meer. Faciliteren van nieuwe bedrijven lijkt veelbelovend: de ervaring leert dat de introductie van nieuwe technologieën gepaard gaat met de oprichting van allerlei ondernemingen die hetzelfde proberen en de markt vervolgens de winnaars selecteert. Het eerste stootje nodig voor de oprichting van ondernemingen is minder vanzelfsprekend daar waar de selectie van nieuwe combinaties kruisbestuiving vereist.

In mijn jonge jaren was planning een acceptabele activiteit, hoewel ik moet toegeven dat er in het verleden met industriebeleid veel fouten zijn gemaakt, maar daar hebben we van geleerd. Nu de crisis sowieso veel op zijn kop zet, lijkt planning voor de markt een optie die eveneens het overwegen waard is. Een mooie taak voor het ministerie van Economische Zaken?

LITERATUUR

- Alesina, A. en E. Glaeser (2004) *Fighting poverty in the US and Europe*. Oxford: Oxford university press.
 OECD (2009) *The real economy and the crisis: revisiting productivity fundamentals*. [www.oecd.org/document/30, 30 April](http://www.oecd.org/document/30,30_April).
 Phillips, K. (2002) *Wealth and democracy*. New York: Broadway books.
 Roemer, J. (2009) *Changing the social ethos is the key*. *The economists' voice*, 6(7) artikel 4.
 Schaik, T. van en T. van de Klundert (2008) *Inhaalgroei en ontslagbescherming*. *ESB*, 93(4548), 727–729.
 Stiglitz, J. (2009) *America's socialism for the rich*. *The economists' voice*, 6(6), artikel 5.